

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Történelemtudományi Doktori Iskola
Iskolavezető: Dr. Óze Sándor DSc
Egyháztörténeti Műhely
Műhelyvezető: Dr. Szovák Kornél DSc

Kuffart Hajnalka

**Modenában őrzött esztergomi számadáskönyvek és az
esztergomi érsekség udvartartása**

Bölcsészdoktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető: Dr. Szovák Kornél DSc

2018

I. A kutatás előzményei és célkitűzése

Estei Hippolit esztergomi érsek (1486–1497) és egi püspök (1497–1520) Magyarországra vonatkozó irathagyatékát báró Nyáry Albert fedezte fel olaszországi emigrációja idején. Az osztrák-magyar kiegyezést követően fellendülő történettudományi kutatások egyik legelső célkitűzése volt a Modenában fellelt források lemásoltatása, tartalmának feldolgozása és a magyar közönségnek való bemutatása, amely munka később az első világháború kitörésével félbeszakadt. A modenai iratanyag jelentős részét számadáskönyvek alkotják, amelynek esztergomi részével Fügedi Erik foglalkozott a gazdaságtörténet módszereivel, míg hét egi számadás teljes szövegű kiadását E. Kovács Péter készítette el. APázmány Péter Katolikus Egyetem Olasz Tanszéke 2010 óta kutatja az olasz levéltárakban őrzött magyar vonatkozású középkori forrásanyagot, amely kutatómunka egyéb eredményei mellett a modenai levéltárban további, Estei Hippolit esztergomi érsekségének idején keletkezett számadáskönyvek kerültek elő. Megállapítható volt, hogy mindez egy bővebb korpuszba, Hippolit összesen 153 kötetből álló számadási hagyatékába illeszkedik, amelyből 33 db tekinthető szűkebb értelemben véve az esztergomi gazdaságra vonatkozó iratnak. Doktori értekezésem elsődleges célja ennek a 33 kötetnek a vizsgálata, összefüggéseinek részletes ismertetése, a forráscsoport legoptimálisabb feldolgozásának szemléltetése volt, összességében egy olyan módszertan kidolgozása, amely különféle tudományterületek (történettudomány, régészet, művészet-, építészet-, orvostörténet stb.) kutatói számára eligazodást nyújt a számlák rengetegében. A dolgozat időkerete a fentiekből

következően Estei Hippolit esztergomi érsekségével esik egybe (1486–1497), egészen a Bakóc Tamással történő csere lebonyolításáig (1498 áprilisa). Magyarországon Hippolit esztergomi számadáskönyveiben használták első ízben a kettős könyvelés módszerét. Az itáliai számvevők által alkalmazott vegyes, magyar és ferrarai elemekből összeálló könyvelési rendszere alapján feltérképezhető a korabeli esztergomi érsekség széleskörű adminisztrációja. A mindössze hétéves Estei Hippolit esztergomi érsekké váló kinevezésének – mondhatni legfőbb – hozadéka számunkra, hogy a ferrarai adminisztrációt nagyjából tíz év erejéig átültették Esztergomba, majd Hippolit hagyatékának Itáliába szállításával az iratanyag jó részét a mai napig meg is őrizték.

II. A követett módszer

Kutatásom elsősorban forrásfeltárára, forrásismertetésre, valamint a könyvelési rendszer megértésére irányult. Módszereim ennek mentén nagyrészt a filológia, paleográfia, kodikológia, forrás- és szövegkritika eszköztárából álltak össze. A forráscsoport sajátossága Piero Pincharo de Parma számvevőtiszt által alkalmazott hivatkozásrendszer, amely organikus egységbe rendezi a számadáskönyvek legnagyobb részét, valamint lehetőséget nyújt a jelenleg lappangó, de egykor létező kötetek beazonosítására, azok egyes tartalmi elemeinek rekonstruálására. Noha a számadások sok szempontból hasonlóak, az egyes műfajokban felhasznált eszközök jól felismerhetők és általános mintázatok is felvázolhatók belőlük, mégis elmondható, hogy minden kötet egyedi megértést igényel, mindig az adott életkörülményekhez igazodó saját logikát követ. A

dolgozatban kísérletet tettem mindennek feltárására. A korszakból fennmaradt bőséges levelezés, az Esztergomban szolgáló itáliai akhazájukba írt jelentései, magánlevelei további összehasonlításra adtak lehetőséget, amelynek mentén az egyes számadási tételek bővebb történeti kontextusba helyezhetők.

Klasszikus levéltáros feladatoknak is eleget tettem konkordanciák felállításával, az eredeti kötetek és a másolatok, mikrofilmek, szövegkiadások egybevetésével, a fellelhető levéltári és kéziratári segédletek tévedéseinek helyreigazításával. Az udvartartás és a személyi viszonyok változásainál az archontológia, prozopográfia, a mindennapi élet és anyagi kultúra kutatásának eszközeit vettem igénybe.

Fügedi Erik az esztergomi gazdálkodásról írt tanulmányát kiindulópontnak, a gazdasági fogalmak területén alapvetésnek tekintettem, a jelen dolgozatban azonban nem Fügedi gazdaságtörténeti vizsgálódásának kiterjesztése volt a célom az újonnan fellelt kötetekkel, hanem a forrásanyag használhatóvá, értelmezhetővé, kézzel foghatóvá tétele, amelyből egy következő lépés lehet – és kell legyen – a gazdaság- és társadalomtörténeti elemzés. Mindehhez azonban elengedhetetlen volt előbb a számadáskönyvek részleteibe menő megismerésének munkáját elvégezni, a rendszer elemeit tisztázni, felmérni, hogy milyen történet írható a forrásokból, mire világítanak rá a számlák összefüggései, hogyan alkalmazható a Fügedi által is említett hivatkozásrendszer. Dolgozattal a jövőbeni történet- és más társtudományok kutatásaihoz kívántam segítséget, támpontot nyújtani. A részletes forrásismertetéssel a számadáskönyvekben rejlő kutatási lehetőségeket kíséreltem meg felsorakoztatni. Pincharo főkönyveiben használt

hivatkozásrendszerénekteljességre törekvő bemutatásával pedig útmutatót szerettem volna adni a jövőben ezeket a forrásokat felhasználók kezébe.

III. Eredmények

A vizsgálat során az Estei Hippolit nevéhez köthető összes (153 db) számadáskönyv irányából közelítettem a szűken vett esztergomi forráscsoporthoz. Fontosnak tartottam röviden ismertetni az Esték adminisztrációjának legfőbb alapelveit, kiszűrni az Esztergomban is fellelhető technikákat. Az összehasonlító elemzés során Pietro Sitta, Guido Guerzoni és Thomas J. Thuoy munkáit vettem alapul. A vizsgálat eredményeként több olyan könyveléstechnikai elemet is sikerült azonosítanom, amelyet Esztergomban ferrarai módon (pl. *libro di guardaroba, giornale, mandato*), vagy a ferrarai alkalmazásból levezethetően (pl. *libro di entrate, libro di uscite, libro dei salariati, memoriale*), a helyi viszonyokra alkalmazva használtak. Mindazonáltal Esztergom esetében egy egyedi könyvviteli fejleményről beszélhetünk, mivel a ferrarai tisztek a ferrarai adminisztrációs rend sok elemét alkalmazva a magyar körülményekhez igazították gyakorlatukat.

A dolgozat gerincét képező II. részben szerzőnként csoportosítva ismertettem minden egyes esztergomi számadáskönyvet, leírtam fizikai állapotukat, részleteztem tartalmukat és bemutattam szerzőik pályafutását. Vezérfonalam elsősorban Piero Pincharo de Parma számvevőtiszt munkássága, főkönyvszerkesztői tevékenysége volt. Emellett leírtam a más udvari tisztek – Lorenzo Theodato d'Aversa számvevő, Battyányi István udvarbíró, Tomori Bernát pozsonyi intéző, Jakab kanonok és

Bernarino Monello udvarbírók, Ludovico di Orlando tárházi kezelő, Donato Marinelli d'Arezzo és Tommaso Amadeo kormányzók – által készített számadásokat is, amelyek Pincharo munkájának előzményeként, adatforrásaként, folytatásaként szolgáltak, vagy a rendszer mellett önállóan léteztek (pl. tárházi számadás). A Pincharo által alkalmazott hierarchikus hivatkozásrendszer első fokának ábrázolására két provizori számadás átírását – Battyányi István udvarbíró pizétum számadását és újonnan megtalált konyhakönyvét – is elkészítettem, a tételek pontos főkönyvi megfelelőinek közlésével. A kötetleírások során összegyűjtöttem azon megfigyeléseimet, amely a további kutatások kiindulópontjával, segítségéül szolgálhatnak. Önmagában vizsgálva is páratlan forrásnak tekinthető Pincharo Inventáriuma, amelyet a tíz év során, 1487–1498 között folyamatosan vezetett, eszközjegyzékek, átadás-átvételi jegyzőkönyvek, várak felszerelése, kincstári állomány, hagyatéki leltár stb. készítésére használt. A leltárfüzetkiadásának mielőbbi megvalósulása feltétlenül indokolt.

A kötetek tanulságaiból a dolgozat III. részében végigkövettem Estei Hippolit érsek udvartartásának életét az esztergomi tíz év alatt. A fejezetet a jelentősebb események mentén öt szakaszra osztottam: Hippolit kinevezésétől Esztergomba érkezéséig (1486–1487), az esztergomi berendezkedés, személyi viszonyok alakulása a kezdeti években (1487–1490), Mátyás király halála körüli események (1490), Beatrix királyné Esztergomba költözésétől Hippolit első itáliai utazásáig (1490–1494), az utolsó évek és az érseki szék Bakóc Tamással történő cseréje (1494–1498).

IV. A témában végzett tudományos tevékenység

Publikációk:

Piero Pincharo de Parma, un ragioniere italiano in suolo ungherese. *Verbum Analecta Neolatina*. (XIII/2) 2012. 504–512.

I libri contabili di Ippolito I d'Este, cardinale di Esztergom. Materiali per l'edizione critica. In: *Esercizi di filologia*, a cura di NUZZO, Armando, Budapest, 2013. 87-154.

Az esztergomi Hippolit-kódexek könyvelési rendszere: az itáliai kettős könyvelés egy sajátos formája magyar földön. Megjegyzések Piero Pincharo de Parma főkönyvi struktúrájához. In: *Micae Mediaevales IV.: Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Gál Judit, Kádas István, Rózsa Márton, Tarján Eszter. Budapest, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, 2015. 175–185.

Bevezetés Estei Hippolit számadáskönyveihez. In: *Vestigia*. Mohács előtti magyar források olasz könyvtárakban. Szerk.: Domokos György, Mátyus Norbert, Armando Nuzzo. Piliscsaba, 2015. 47-82.

Introduzione ai libri contabili di Ippolito I d'Este esaminati dal punto di vista ungherese. In: *Quaderni Estensi* 6 (2014) 201-226.

Az esztergomi érsek pisetum-jövedelme Battyányi István udvarbíró idején. In: *Veretek, utak, katonák*. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról. Szerk. Kádas István, Skorka Renáta. Budapest, 2018. (sajtó alatt)

Konferencia előadások:

Piero Pincharo de Parma, egy olasz számvevőtitst magyar földön. III. Romanisztikai Doktorandusz Konferencia PPKE BTK. Budapest, 2012. október 19.

Camera ducale Estense e contabilità della corte di Esztergom nei tempi di Ippolito I d'Este: due pratiche a confronto. Hajnóczy Gábor emlékére rendezett Doktorandusz konferencián elhangzott előadás. Piliscsaba, 2013. november 8.

- Fonti e interpretazioni. BYZANCE ET L'OCCIDENT: Studia Byzantino-Occidentalia, az ELTE Eötvös József Collegium nemzetközi konferenciája. Budapest, 2013. november 26.
- Libri contabili nella banca dati Infocus. PPKE BTK Olasz Tanszék OTKA konferencia. Budapest, 2014. szeptember 30.
- I libri contabili di Ippolito I d'Este, arcivescovo di Esztergom (1487-1497). Ljubljanaí Egyetem romanisztikás doktoranduszok szemináriuma. Ljubljana, 2014. november 11.
- Dokumentumok az esztergomi érsekségről. Estei Hippolit idejéből: számadáskönyvek és diplomáciai levelek a XV-XVI. század fordulóján. Közös előadás Dr. habil. Domokos Györggyel. Esztergom, 2015. május 7.
- Il sistema amministrativo di Ferrara applicato in Esztergom. (Ferrara adminisztratív rendszere Esztergomra alkalmazva.), „Strigonia Grande” Vestigia konferencia, 1. nap. Piliscsaba, 2018. április 20.
- A Vestigia kutatás keretében napvilágot látott esztergomi források. Közös előadás Dr. habil. Domokos Györggyel. „Strigonia Grande” Vestigia konferencia, 2. nap. Esztergom, 2018. április 21.